

האוניברסיטה העברית בירושלים

עבודה מסכמת בקורס
חינוך לשיוויון ומניעת אלימות בין המינים
תשס"ד

השיח על מין ומיניות בין בני נוער ובבתי ספר בישראל

מוגש לדר' דפנה גולן-עגנון

מגישה : תמר איצקסון

תאריך הגשה 11.11.2003

תוכן עניינים

2	דברי פתיחה
3	מבוא תיאורטי
4	שיטה
5	דיון
5	השיח הציבורי בבתי הספר על מין ומיניות של בני נוער
5	השיח על המיניות הגברית בגיל ההתבגרות
7	השיח על המיניות הנשית בגיל ההתבגרות
12	חוויות של מין ומיניות בקרב מתבגרים ומתבגרות
12	ידע על הגוף, המין והמיניות
13	דחף, תשוקה והנאה
15	מערכות יחסים והקשרים חברתיים
18	סיכום
20	כמה מילים לסיום

דברי פתיחה

ברגע שהתחלתי את שנת ההתנדבות שלי, לפני כשנה, לא שיערתי עד כמה אושפע ממנה. לא דמייתי שאמצא את עצמי משחזרת במהלך השנה את גיל ההתבגרות שלי, וחווה אותו קצת מחדש. כאשר אני בוחנת את השאלות המרכזיות שהעסיקו אותי במהלך שנת ההתנדבות, אני נוכחת כי כמעט לכולן מכנה משותף אחד: כיצד להתמודד עם דילמות הקשורות לשיח על מיניות במסגרת הכיתה. כך למשל, באחד מקטעי היומן בהם ניסיתי לנתח את אחת הסדנאות הראשונות שהעברתי: "... ככל שהשיחה (בין התלמידים בכיתה) מתגלגלת, מתעוררים אצלי קשיים סמנטיים, שקשורים בבחירת המילה המתאימה. מצד אחד חשוב לי לא לדבר בשפה אקדמית וגבוהה, מצד שני עדיין קשה לי במידה רבה לומר: "זינו", "לשכב", "חרמן", "עומד לכם" ו"שרמוטה". זאת למרות שגיליתי כי דווקא השימוש במושגים אלו, מאפשר לא רק קרבה אל המתבגרים, אלא גם פותח "חלון הזדמנויות" לפירוק מעמיק יותר של הסיטואציות. מעולם לא התקשיתי לבחור מילים, או להתבטא בפומבי, וההתלבטות הפנימית הזו מול התלמידים, גרמה לי להרהר – אולי אני שמרנית יותר משחשבתני?"

שוב ושוב נוכחתי, בעל כורחי, כי העיסוק בפגיעה מינית, מלווה באורח בלתי נמנע גם בשיח על מיניות באופן כללי. בעקבות כך התעוררו אצלי שאלות כגון: מהו מין רצוני עבורי? מהם גבולות הפתיחות והשמרנות שלי? האם אני משדרת מסרים שונים לבנים ולבנות, ואם כן במה הם נבדלים? במקביל, גיליתי שאני לא יודעת, מה יודעים, חושבים ומרגישים התלמידים? עבודה זו תנסה לענות על שתי שאלות מרכזיות שהעסיקו אותי במשך השנה: ראשית, מהו השיח הציבורי בנושא מין ומיניות של בני נוער, כפי שהוא משתקף בסדנאות בבתי הספר. שנית, מהו השיח הפנימי המתקיים בקרב המתבגרים עצמם לגבי אותן השאלות, וכיצד הם חווים את מיניותם. הניתוח יעשה ע"י שילוב של מקורות תיאורטיים, חומרים אמפיריים והחוויה הסובייקטיבית שלי בכיתה. לצורך הדיון התיאורטי, הפרדתי את העיסוק בחוויות של מין ומיניות אצל בני נוער, מהדיון בשיח הכיתתי. עם זאת בפועל, כפי שנראה, השיח והחוויה נשזרים זה בזה, ומשפיעים זה על זה. לראייתי, הבנה טובה יותר של שני סוגי השיח הללו, ושל המפגש ביניהם, תוכל לסייע לנו לקדם תפיסות והתנהגות שוויוניים יותר במסגרות חינוכיות בפרט, ובחברה בכלל.

מבוא תיאורטי

גיל ההתבגרות היא תקופה של גדילה, שבה הילד הופך אט, אט למבוגר עצמאי. התהליך כרוך בשינויים רבים המתרחשים ברבדים הביולוגיים, האינטלקטואליים, הנפשיים והחברתיים. אחת ההתפתחויות הנלוות לתהליך ההבשלה הפיזיולוגי, היא התפתחותה של המיניות הבוגרת. אחת המטרות ההתפתחותיות בהקשר זה, היא להפוך "לשחקן מיני בעל מוטיבציה עצמית" (Miller & Simon, 1980: 383). היכולת להביא לתוך מערכת יחסים אינטימית, רגשות כנים של דחף מיני והנאה מינית מהווים עדות לבריאות פסיכולוגית (Miller, 1976). מרבית הספרות הקלאסית שנכתבה על מיניותם של בני נוער, ראתה בנבדקים אובייקטים למחקר, ולא סובייקטים, בעלי זהות משלהם. ספרות זו התמקדה בהיבטים ביולוגיים, ובנטייה הטרוסקסואלית בלבד, ובכך התעלמה במידה רבה, מתהליך ההבנייה החברתית של המיניות. ההבנייה החברתית מורכבת מאמונות תרבותיות, מסיפורים שמעניקים משמעות לחוויות, ונדמים בעינינו כעובדות אובייקטיביות או מציאות (Tolman, 2002). מחקרים עדכניים, בעיקר מן הזרם הפמיניסטי, מראים כי כוחות חברתיים רבי עוצמה מעצבים את מיניותם של מתבגרים, ע"י כינון ואישרור של ערכים ונורמות המתייחסים למיניות, נשיות וגבריות. הציפיות לגבי התנהגות מינית "נאותה", עשויות להשתנות כפונקציה של מגדר, תרבות, מעמד חברתי ועוד (Moore & Rosenthal, 1993).

מהן ההנחות הבסיסיות העומדות במרכזן של גישות תיאורטיות, העוסקות בהבנייה חברתית של מיניות? ראשית, עלינו להניח כי הגוף האנושי הוא ביטוי סימבולי רב עוצמה. כפי שטוענת האנתרופולוגית מרי דגלאס, הגוף – מה אנו אוכלים, כיצד אנו מתלבשים, הריטואלים היומיומיים – מהווה משטח עליו חקוקים החוקים המרכזיים, וההיררכיות החברתיות בכל תרבות. כל אלה באים לידי ביטוי, ומכוננים את עצמם מחדש באמצעות השפה הקונקרטית של הגוף, באופן הזה הגוף משמש כמטאפורה לתרבות בה הוא מתקיים (בתוך Bordo, 1997: 90). כפי שמסבירה ששון-לוי (2000: 108) "הגוף הוא מכוון במפגש בין שיח, מוסדות חברתיים, והגשמיות הגופנית". היא מוסיפה שהשיח עצמו מתקיים דרך הגוף ומשוכפל דרכו, ושהמוסדות החברתיים נוצרים ומתקיימים דרך הגוף והטכניקות שלו, כך שכשאנו מסתכלים על הגוף, אנו מסתכלים בעצם על החברה כולה.

שנית, האנתרופולוג בורדייה והפילוסוף פוקו טוענים שהגוף אינו רק טקסט תרבותי, אלא הוא מהווה גם אתר ישיר ומעשי של פיקוח חברתי. הכוח המדכא, לטענת פוקו, איננו נתון בידי קבוצה אחת ומופעל כנגד קבוצה אחרת, (במקרה שלנו הגברים אל מול הנשים), אלא הוא דמוי רשת סבוכה של פרקטיקות יומיומיות המשמרות היררכיות חברתיות. הנורמות התרבותיות מפקחות על האדם באמצעות גופו, שהופך לגוף נוח לאילוף (Bordo, 1997: 91). עפ"י ששון-לוי (2000: 108), כשהגוף מסרב לעבור את האילוף עליו מדבר פוקו, זהו סימן למרד. כך למשל, פמיניסטיות מסוימות מפרשות את התנהגותן המינית "הפרועה" של מתבגרות כביטוי חתרני (Fine, 1995). כפי שנראה בהמשך מניתוח השיחות שהתפתחו במהלך הסדנאות, הכוח איננו מדכא מלמעלה, מבחוץ, אלא נבנה כקבלה והפנמה של הנורמות והפרקטיקות המקובלות. השיח ההגמוני קיים בכל פרט פנימה – בתודעתו, זהו "המובן מאליו" שלנו. הפיקוח נעשה באמצעות הפעולות השגרתיות והטריוויאליות ביותר אותן אנו מבצעים יום יום, באורח בנאלי (פוקו, 1997).

שיטה

מבחינה מתודולוגית, בחרתי לבדוק את שאלות המחקר באמצעות ניתוח של שיחות שהתפתחו במסגרת 16 סדנאות חינוך. הסדנאות הועברו ע"י מדריכות המחלקה החינוכית של מרכז הסיוע לנפגעות ונפגעי אונס ותקיפה מינית במהלך תשס"ד (4-2003), בתשעה בתי ספר יהודיים על יסודיים (חטיבת ביניים ותיכון) בירושלים וסביבתה. המפגשים התקיימו עם כ- 250 בני נוער (50% נערות, 50% נערים). הסדנאות ארכו כשעה וחצי, התקיימו במהלך שעות הלימודים, ובמסגרת כיתת האם, אשר לרוב חולקה לתתי קבוצות קטנות יותר (עד 20 תלמידים). כל סדנא כללה פתיחה קצרה של המנחה, הפעלה של כ-15 דקות (צפייה בסרט, שימוש במשחק וכו'), ודיון פתוח. חלק מהסדנאות היו חד פעמיות, וחלקן היוו חלק מרצף של 2 עד 4 מפגשים בנושא. הייתה שונות רבה בין בתי הספר במדגם, בין בתי ספר מקצועיים שעבדו עם אוכלוסייה מוחלשת, ובין בתי ספר עיוניים, שבהם למדו תושבי השכונות החזקות והמבוססות.

כיצד אני ממוקמת בזירת המחקר? במרבית הסדנאות הנחתי את הסדנא, בעוד שבחלק קטן מהן, נכחתי כצופה מן הצד. במילים אחרות, התצפית שלי תמיד היתה תצפית משתתפת. במהלך כל סדנא השתדלתי לרשום לעצמי הערות שהועלו ע"י התלמידים תוך כדי ההתרחשויות, במקביל כתבתי יומן אישי. מכאן, שהחומר שאליו אתייחס בעבודה זו איננו "אמפירי" במובן המובהק. לא מדובר בתיעוד שיטתי ו"נקי" של תופעה נחקרת, אלא בחומר אתנוגרפי המתעד סובייקטיבית, את המפגש ביני (כבאה ממרכז סיוע) ובין בני הנוער. על מנת לשמור על אנונימיות של התלמידים שהשתתפו בסדנאות, כל הפרטים והשמות שונו לצורך הכתיבה, כך שלא יהיו ניתנים לזיהוי.

הבחירה במתודולוגיה הזו קשורה לתפיסה הפנומנולוגית שלי. לא ביקשתי לבחון בעבודה קשרים מוחלטים בין משתנים, או לגלות אמת אובייקטיבית אחת, אלא לנסות ולסקף את עולמן ועולמם האינדיבידואלי של קבוצות נערות ונערים בישראל. הניתוח איפשר לי הקשבה לקולותיהן של התלמידות: באיזו שפה הן משתמשות? כיצד מתוארות החוויות שלהן? מה משמעותי עבורן?

השיח הציבורי בבתי הספר על מין ומיניות של בני נוער

"תזיזי את הישבן, תנענעי את התחת,
תראי לי מתוקה, איך את עליי רותחת,
תזיזי את הישבן, תנענעי הכל,
אני שחקן גדול, אני אכניס לך גול"
(להקת ההיפ הופ – הישראלים).

כפי שעולה ממילות השיר הפופולרי, אותו שמעתי בכיתות וברדיו במקביל במהלך השנה, מיניות היום היא לכאורה נושא מדובר, משוחרר ופתוח. אולם, לעיתים קרובות מידי כמו בשיר, השיח סביב מין ומיניות נבנה סביב סטריאוטיפים נוקשים ובלתי שיוניים. כבר בביקור הראשון שלי בחטיבת ביניים בירושלים, לא יכולתי להתעלם מהדומיננטיות של מסרים מיניים בחדרי השירותים, במסדרונות ובכיתות. את חלל האוויר מילאו ללא הרף הערות, מבטים, נגיעות, הדיפות, הצקות וקללות בעלי אופי מיני. עם זאת, כמעט תמיד כאשר שאלתי את המתבגרים אם מישהו בבית הספר או במסגרת אחרת, שוחח איתם על מין ומיניות זכיתי לתשובות שליליות. פה ושם נזכרו תלמידים בשיעור חינוך מיני או בשיעור חברה שעסק בנושא. למרות שלא הודו ישירות באוזניי, היה ברור לי כי בינם לבין עצמם הם מדברים על זה ועוד איך. מכאן, ניתן לחלק את השיח לשתי זירות עיקריות: א. השיח הממוסד, אשר מתקיים במידה מסוימת בתוך כתלי בית הספר, ו-ב. השיח הבלתי פורמלי בין בני הנוער עצמם. הסדנאות של מרכז הסיוע מהוות מעין יצור כילאיים, אשר נכלל בפעילות הממוסדת, אך חוצה גבולות, ומנהל דיאלוג "בגובה העיניים" עם התלמידים. בחלק זה ברצוני לבחון את כל אחת מפרקטיקות השיח הללו, תוך ניסיון להבין כיצד המסרים של הסדנאות משתלבים בהן או סותרים אותן.

השיח על המיניות הגברית בגיל ההתבגרות

אם הייתי ניגשת לכל אחת מהמורות שפגשתי במהלך השנה, ושואלת אותן לדעתן על השיר שציטטתי למעלה, אין לי ספק שכולן היו מביעות סלידה מהטקסט. עם זאת, חלק מהנחות היסוד העומדות בבסיס השיר, דווקא עולות בקנה אחד, עם רבים מהמסרים שמשדרת המערכת החינוכית באופן לא מודע לבני הנוער. מילות השיר הישראלי, עולות בקנה אחד עם ממצאיו של Mac an Ghill (1994) לגבי דרכי הבניית המיניות הגברית בבתי ספר באנגליה. לטענתו, פרקטיקות השיח המושרשות בתרבות ביי"ס, מכילות בתוכן אלמנטים של הטרוסקסואליות כפויה, שנאת נשים והומופוביה. כך למשל, מורים שראיין סיפרו לו, כי הפעמים היחידות בהן הוזכרה מיניות אלטרנטיבית בבי"ס, היו רק כאשר שוחחו עם התלמידים על סכנת הדבקות באיידס, וקישרו אותה לנטייה הומוסקסואלית. הרתיעה והפחד מפני מיניות "אחרת", באים לידי ביטוי גם בחוסר הנכונות הכללית של המערכת להכיר בתופעה. פרקטיקות אלו אינן נפוצות, רק בקרב המורים, אלא הן חלק בלתי נפרד מהשיח בין בני הנוער ובין עצמם. אחת הדוגמאות היא

התופעה שבה קבוצת "המאצ'ואיס" בבית הספר, מציקה לנערים שמפגינים "גבריות" פחות סטריאוטיפית (Mac an Ghill, 1994). אני נתקלתי בתופעה, כשנאלצתי להתעמת עם תפיסות מוטעות של תלמידים, שהתעקשו לכרוך יחדיו בקשר סיבתי, נטייה הומוסקסואלית ותקיפה מינית (של גברים). כאן, מצאתי את עצמי פעמים רבות בדילמה. מצד אחד הייתי רוצה לאפשר דיון פתוח על נטייה מינית, מתוך רצון לתת לגיטימציה למיניות אלטרנטיבית, מלבד הטרנסקסואליות. מצד שני, אני מגיעה לכתה עם הכותרת של "תקיפה מינית", כך שבאופן אוטומטי, כל דיון על הומוסקסואליות, עשוי דווקא לחזק, ולא לקעקע את הסטיגמה הקושרת בין הדברים. יכול להיות שגם אני קצת מאמינה באותם מיתוסים תרבותיים חזקים, שגברים שתוקפים גברים אחרים הם לרוב הומואים? אולי אני בוחרת במתכוון שלא להעלות את הנושא, כדי להימנע מהדילמה, אך למעשה אני משתפת פעולה עם אותם מנגנונים שנגדם אני יוצאת? הסבר אפשרי אחד לקונפליקט שלי הוא הפער שקיים בין העמדות המוצהרות של סגל ההוראה (פתיחות, ליברליות), ובין התנהגותם המפלה בפועל (Davies, 1975). במילים אחרות, גם אם אני מאמינה שכל סוג של מיניות היא נורמאלית ולגיטימית, אני עשויה לבטא תפיסות שונות, ואפילו מנוגדות, במהלך האינטראקציה הבלתי מודעת שלי עם התלמידים.

כפי שעולה באופן חזק מהשורה האחרונה בפזמון: "אני שחקן גדול, אני אכניס לך גול", אחת מאבני היסוד של השיח על מיניות, היא האופן שבו התרבות מבנה את הדחף המיני הגברי. באחד המפגשים, שאלתי את הכיתה, מה צריך לעשות בחור שמצוי בזיקפה, שניה אחת לפני החדירה, ברגע שחברתו מביעה חשש וחוסר הסכמה. תוך שבריר שנייה, נער בשם יוני ענה לי שיהוא היה נכנס, ואחריו הנהנו לאות הסכמה נערים נוספים. לאור הבעת התמיהה שעל פניי, הוא המשיך בטון מזלזל: "לא שמעת על הפתגם - 'כשהזין עומד, השכל ישן'! מדבריו השתמע, כי לנו הנשים אין מושג, מה זה להיות ממש מרוגשות מינית. מיד הוא המשיך, והסביר בתוקף: "אין מה לעשות, כשבחור חרמן, הוא לא יכול לשלוט על זה. זה לא בידיים שלו". מדבריו עלה כי הדחף המיני הגברי נתפס כאינסטינקט בלתי נשלט, טמון בגוף כה עמוק עד שהוא זוכה לחיים משלו. כוון שלא ניתן לשלוט בו, יש הכרח לספקו מידית ע"י מגע מיני, אחרת הדחף יהפוך לתוקפני ואף אלים. החברה, כמו יוני, רואה בדחף זה תוצר הכרחי, ובלתי ניתן לעצירה, של "הצפת טסטוסטרון בריאה ונורמלית" אצל נערים. ההנחה הסמויה, שבנים הם כפייתיים לגבי דחפים מיניים, מובילה לציפייה החברתית מנערים להפגין עניין מיני בבנות, ולנסות להגיע למגע מיני בכל מחיר. כל התנהגות אחרת של המתבגר תוביל לדאגה לגבי מידת גבריותו ונטייתו המינית (Tolman, 2002).

ראינו אם כן, כי לשיח הממסדי, כמו גם לסוגי שיח ציבוריים אחרים, שנמצאים "על פני השטח", יש השפעה על התפיסות המקובלות של המיניות הגברית בקרב בני נוער. עם זאת, המעבר מהילדות לגיל ההתבגרות מלווה בשינוי בחשיבותם של מעגלים חברתיים: כובד המשקל מועתק מסביבת הבית, המשפחה וההורים אל סביבת בית הספר, ובעיקר אל קבוצת בני הגיל. מחקרים מראים כי לקבוצת השווים יש תפקיד משמעותי בעיצוב המיניות של נערים ונערות (רפפורט, Seltzer, 1989, 1993). מהם מאפייניו של השיח על המיניות הגברית בין מתבגרים ובין עצמם?

בראש ובראשונה, קבוצת בני הגיל מהווה מקור מידע ראשוני וחשוב לגבי מין (Maccoby, 1998). מניסיוני, כל פעם שהגעתי לדבר על ה"תכליס", בעיקר עם נערים צעירים יותר (כתות ז'-ח'), מיד הוחלפו מבטים רבי משמעות בין הבנים, נשמעו צחקוקים, רצו בדיחות פנימיות, והיתה תחושה של קליקה סגורה באויר. נערים רבים הודו באוזניי, כי הם מדברים רבות על מין באופן

כללי, וכי הם נוהגים לצפות בסרטים פורנוגרפיים באופן קבוע, כפעילות חברתית גברית. עבור הנערים הצעירים, הסרטים מהווים מקור ידע חסר תחליף, ממנו הם לומדים על מין. בזמן סדנאות לבנים, החוויה שלי כאשה, נעה בין שני קצוות של מטוטלת: מצד אחד חשתי פעמים רבות התרברבות והתרסה, מעין זילזול המעיד על ניסיון רב מצד הנערים. מצד שני ככל שהתפתחה השיחה והעמיקה, הורגשו חוסר ביטחון, מבוכה, ובורות. כך למשל, הודה בחצי פה הנער שישב לשמאלי באחת הסדנאות: "שאף אחד עוד לא באמת עשה כאן כלום...". חיזוק לתחושותיי נמצא במחקרים שבחנו את דפוסי השיח על מין בקרב מתבגרים. כך נמצא כי בני נוער נוטים לבצע הערכת יתר של הפעילות המינית שמתרחשת בין חבריהם, ומאמינים ש"כולם עושים זאת" (Christophen & Cate, 1984, In Maccoby, 1998:202). בניס חשים יותר לחץ מצד חבריהם בהשוואה לבנות, להתנסות בהרפתקאות מיניות (Mulenhard & Cook, 1988). עם זאת, ישנם מתבגרים שיותר נתונים לחץ חברתי: נערים מתחת לגיל 15, בעלי סטטוס ודימוי עצמי נמוכים, ובעלי קשר בעייתי עם ההורים, יותר מושפעים מקבוצת הגיל (Wood, 1984).

במה עוסק השיח בין נערים על מין? ממחקרו של Mac an Ghill (1994), עולה כי הנערים עסוקים בגודל איבר המין ובחדירה לנרתיק, תוך דגש על אקטיביות של הגבר במערכת היחסים. כך למשל, בשורות השיר: " תזיזי את הישבן, תנענעי את התחת, תראי לי מתוקה, איך את עליי רותחת". הדגש מושם על איברי גופה של האשה, ועל הפנטזיה הגברית של כיבוש. Brittan & Maynard (1984) מצאו שהשיח נושא לעיתים אופי טכסי-כפייתי, המורכב מסיפורי "ביצוע", שמטרתם לאשש את גבריותם של המשתתפים בשיחה. הנרטיבים נושאים אופי מיזוגני, הגזמה של כיבושים הטרנסקסואליים, ופנטזיות הרואיות-גבריות, בהן נשים מוצגות כאובייקטים פסיביים, הנתונות לדחפים, לצרכים ולרצונות של הגבר. לטענתם, הסיפורים משמשים להבניית הגבולות בין המינים, ולפיקוח על הגבריות של הנערים. מכאן מתעוררת השאלה, במה נבדלים דפוסי השיח על הגבריות של המתבגר מאלו העוסקים במיניותה של המתבגרת?

השיח על המיניות הנשית בגיל ההתבגרות

זה היה יום קיץ חם, באוגוסט, הייתי בערך בת 15-16. עמדתי לצאת מהבית, ולצעוד לתחת האוטובוס, במטרה לפגוש חברות לבילוי משותף בתל אביב. לבשתי מכנסיים קצרצרים וגופיה. עם כניסתי למטבח, בדרך החוצה, אימי הסתכלה בי במבט זועף, וביקשה ממני ללבוש משהו אחר. לדבריה, אוטובוסים הם מקומות מסוכנים לנערות צעירות שלבושות כמוני, ועדיף להימנע ממצבים לא נעימים. הבקשה שלה עוררה בי, כבכל מתבגרת טיפוסית, כעס. באיזו זכות היא מתערבת בכלל? הלכתי לסבתא (השכנה שלנו מימין), להיפרד, ואולי גם לקבל ניחומים, וקיבלתי שוב את אותו מבט ביקורתי. הפעם היה לי טיעון מנצח, ניגשתי לארון הישן, פתחתי את אלבום התמונות שלה, מימיה בהכשרה בקיבוץ, והצבעתי בתנועת ניצחון על המכנסיים הקצרים שלבשה. זה לא עזר לי, כמובן. סבתא פסקה בתוקף ש"אלו היו ימים אחרים", ובזה סיימה את הדין. האם הסיפור שלי משקף תפיסות שעברו מן העולם, או שמא הוא עוד אקטואלי? בהקשר זה עולה בזכרוני, שיחה שהתקיימה בין שתי מורות בחדר המורים באחת ההפסקות. שתי המורות דנו בשאלה: האם יש קשר בין לבוש פרובוקטיבי ו/או הפגנת דחף מיני מצד הנערה, ובין הסכנה של תקיפה מינית. המורות הודו, שהן כאמהות מטילות הגבלות על לבושן של בנותיהן המתבגרות,

משום שלדעתן, לא ניתן להפריד בין התנהגותה המינית של מתבגרת, ובין היותה קורבן פוטנציאלי לתקיפה. בהזדמנות אחרת, שמעתי מורה בבי"ס חילוני, מעודדת לבוש צנוע בקרב התלמידות, על מנת, כפי שהיא הציגה זאת - "להקטין את הסיכונים" האורבים להן. לתפיסתן של המורות, כמו גם לתפיסתן של סבתא ואמא שלי: מיניותן של נערות = סכנה.

סיפורים אלו ממחישים עד כמה מיניותה של המתבגרת נתונה לפיקוח חברתי אדוק, בין השאר, ע"י גורמי סוציאליזציה רבי השפעה, כמו בית הספר וחברת בני הנוער (פוקו, 1997). ברצוני לטעון, כי הן מערכת החינוך, והן תרבות המתבגרים, מושתתות במידה רבה על מה שאדריאן ריץ' (1983) מכנה המוסד של "הטרנסקסואליות כפויה" (compulsory heterosexuality). לטענתה, השליטה על המיניות הנשית היא מרכיב מפתח בתהליך דיכויין של נשים. המיניות הנשית בתרבות המערבית, מכוננת באמצעות תהליך חיברות בלתי רצוני, המבנה עבור נשים, מיניות "רצויה" והתנהגות מגדרית "הולמת". כולנו, לדבריה, נתונים ונתונות במערכת לחצים אדירה להפנים תפיסות חברתיות אלו, ולנהוג לפיהן. חלק מהמנגנונים המרכיבים את מוסד הטרנסקסואליות הכפויה צצו בדוגמאות שנתתי על הדחף הגברי, כמו: הפיכתן של נשים לאובייקטים מיניים, לגיטימציה לסיפוק מידי של הדחף המיני הגברי, ושימוש באלימות מינית. פירוק השיח סביב המיניות הנשית, כפי שנוכח מיד, כולל מנגנונים נוספים כגון: הכחשה של דחף מיני נשי, אידאליזציה של רומנטיקה הטרנסקסואלית, ועוד. על סמך ההתנסות שלי, כמעט כל המנגנונים עליהם מדברת ריץ', נוכחים, במידה זו או אחרת, בעולמם של בני הנוער ובבית הספר.

ראינו קודם לכן, כי הדחף הגברי הוא מרכיב מרכזי בהוויה של נערים, והוא אף משחק תפקיד מפתח בדיונים על מיניות בתוך בית הספר. מכאן, עולה השאלה, כיצד מיוצג הדחף המיני הנשי ע"י הסביבה החינוכית? והתשובה הפשוטה - הוא פשוט לא שם, הוא פשוט נעדר מהשית. אני נזכרת איך בכתה ו', האחות העבירה לנו את שיעור החינוך המיני הראשון. ההסבר הביולוגי, והאנטומי על הגוף הנשי עסק במערכת הרבייה הפנימית (שחלות, חצוצרות, ביציות) בלבד, ולא נגע בחלקים החיצוניים של איבר המין הנשי. למרות שהפין הוזכר רבות, למשל, בהסבר על קרי לילה, הדגדגן לא דובר, ולא הוזכר למרות חשיבותו הבלתי מעורערת ליחסי מין מוצלחים ומהנים. ומה בנוגע לסדנאות שלנו? למרות שניסיתי בכל כוחי, להזכר בסיטואציות בהן דיברתי על תשוקה נשית בכיתה, לא הצלחתי. בניגוד לדחפים הגבריים, שעמדו פעמים רבות במרכז הבמה, על הדחפים הנשיים פשוט לא דיברנו. נדהמתי לגלות, כי מעולם לא שוחחתי באופן ישיר עם הנערות שפגשתי על מיניותן. אפילו אני, פתוחה, ליברלית, פמיניסטית, שלא מתביישת לדבר עם נערים על הרגע שבו "עומד" להם, לא העלתי מעולם על דל שפתי, מושגים כמו "רטיבות של הנרתיק", או "התנפחות של הדגדגן", רחמנא לצלן. מעולם לא שאלתי אותן, עד כמה הן מכירות את גופן? האם הן שמחות ובטוחות בגופן, ובעונג שהוא יכול להעניק להן? האם הן חשות חשק מיני? או האם הן יזמו אי פעם מגע מיני מסוג כלשהוא? אני מנסה לענות לעצמי - מדוע אף פעם לא שאלתי? אולי כי במידה מסוימת, אני מאמינה בהנחה: "זה ברור, הבנים תמיד רוצים לעשות את זה, והבנות כמעט תמיד לא מעונינות" (כדברי אחד הנערים בזמן סדנא). עדות להנחה זו עולה ממערכי ההדרכה עצמם: המערך יונק באופן ישיר מחוק העונשין בסעיף הנוגע לאונס, ולכן הוא בנוי סביב השאלת הטכנית: האם היתה ההסכמה ליחסי מין (מצד הנערה, כמובן). באופן שבו מכוננת המיניות הנשית בין כתלי בית הספר, הנערות מוגבלות לקבל החלטה אחת עיקרית- כן או לא- כלומר לענות על שאלה שאיננה בהכרח שלהן (Fine, 1988). לצערי, אני נוכחת שהשיח שלנו

כמנחות, איננו נוגע מספיק בחופש הניתן לגוף, בלגיטימציה להנות, ובכבוד הדדי, שהינו מרכיב הכרחי בכל מערכת יחסים. לתפיסת הפמיניסטיות (Irigary 1980), ו-Cixous (1981), כאשר דרכי החשיבה והשפה הדומיננטיים הם גבריים, ביטויים של הקול, הגוף והמיניות הנשית, הם בהכרח בלתי נשמעים. העונג והדחף הנשי יכולים להביע את עצמם, רק במונחים שכבר נטבעו ע"י גברים קודם לכן, ואין להם קיום מחוץ למה שהן מכנות, החוק של האב. כך קורה גם בסדנאות שלנו.

על פי Fine (1988), במערכת החינוכית מתקיים דיכוי ממוסד של השיח אודות החשק המיני הנשי. מנסיוני האישי, יש ממש בטענה זו, כוון שבמהלך השיחות בהן נכחתי, לא נערך דיון ממשי ופתוח על נושאים כמו חשק, עונג או הזכות להנאה מינית של נערות. יש מי שיאמרו, כי נושאים אלו לא עלו לדיון, משום שהסדנאות עוסקות בתקיפה מינית, ולא בחינוך מיני. לדעתי, אין בעובדה זו כדי להסביר, מדוע למרות שעסקנו גם בתקיפה מינית של בנים, עדיין מצאנו לנכון לדבר על המיניות הגברית כמהנה עבור הנער, ולא הזכרנו כלל את הצד הנשי של המטבע. לטענת Tolman (2002), למרות המהפיכה המינית של סוף שנות ה-60 בארה"ב, המיניות של בנות עדיין מעורר התנגדות וחוסר נוחות בקרב מגזרים רחבים בחברה. לדבריה, אפילו בספרות הפסיכולוגית וההתפתחותית, נוטים להתייחס לדחף מיני של נערות כגורם סיכון בלבד, ולא כגורם הכרחי להתפתחות תקינה. לראייה אפילו בשנים האחרונות, גל המחקרים מתמקד בעיקר בצדדים השליליים של יחסי מין עבור בנות בגיל ההתבגרות, הכוללים סכנות פיזיות כמו: היריונות ומחלות מין, וסכנות חברתיות כמו נידוי (לדוגמה המחקרים בספר Moore & Rosenthal, 1993).

במקביל להשתקת השיח על החשק הנשי, נשמעים בקול רם סוגי שיח אחרים על המיניות הנשית (Fine, 1988). לדוגמה, בוקר אחד מצאתי את עצמי בלב ויכוח לוחט, שבמהלכו ניסיתי לשכנע נער צעיר, שמוטב לו לחכות עם קיום יחסי המין, ולא למהר. למרות שאמרתי את מה שאמרתי, מתוך רצון לקדם כבוד כלפי בת הזוג במיטה, מדברי, עלתה המלצה להתנזרות מסוימת. למה אמרתי את זה? על פניו, אני מאמינה שגילוי המיניות הוא חלק מהתפתחות טבעית ובריאה, אולם כנראה, שגם אצלי, קיימת הסתייגות פנימית מיחסי מין מהירים ומוקדמים מדי. מסתבר שאני לא לבד. התפיסה המעודדת הימנעות מיחסי מין בגיל ההתבגרות, מושרשת עמוק בקרב הורים ואנשי חינוך כאחד (Tolman, 2002). על פי Fine (1988) המיניות מוצגת במסגרת השיח הזה, כמבחן של שליטה עצמית: יכולת השליטה העצמית של האינדיבידואל, מנצחת את הפיתוי החברתי, מכאן, שהמיניות מומשגת במונחים של מוסריות אינדיבידואלית¹. גם כאשר ניתנת לגיטימיות מסוימת לקיום יחסי מין, היא אפשרית רק תחת מגבלות. כששאלתי בהזדמנויות שונות בסדנאות מתי בדרי"כ מקיימים יחסי מין מרצון, קיבלתי לרוב את התשובה: כשהבחור והבחורה 'יוצאים קבוע', או נחשבים 'חברים' לפרק זמן ממושך מכאן ניתן לטעון כי התפיסה המקובלת, אותה מכנה Hollway (1984), שיח הקניין, היא שמין חופשי הוא לגיטימי לשני הצדדים רק במסגרת מערכת יחסים זוגית מחייבת, למשל כחלק מחברות. אולם, בחינה מדוקדקת יותר של הנורמות המקובלות, מראה כי תפיסה זו תקפה, אך ורק עבור נערות, בעוד שלנערים השיח המתירני הוא הדומיננטי. כוון שאנחנו מאמינים שהבנים אינם יכולים לשלוט

¹ יש לציין בהקשר זה, שפעמים רבות, קיים פער בולט בין המסרים המתירניים שמשררת התקשורת לנערות (למשל החופש המיני שנשים מפגינות בפרסומות בטלוויזיה), ובין המסרים המגבילים שמקבלות אותן נערות בבית, בבית הספר ומחברת בני גילן.

ביצרים, על הבנות בלבד, מוטלת האחריות הבלעדית להשמר מפני מגע מיני לא רצוי. מכאן אפוא נובע, שהאחריות להזהר איננה מוטלת שווה בשווה על שני הצדדים.

בואו נבחן לרגע, את מגוון ההקשרים השליליים ואפילו המפחידים, בהם מתעסקים במין ובמיניות נשית בתוך בית הספר: מניעת היריון לא רצוי, מחלות מין, איידס, תקיפה מינית ואונס. פתאום, לא יכולתי להימנע מהתחושה, שאחת הסיבות שבית הספר מזמין אותנו לדבר, כנציגות מרכז הסיוע, היא כדי שנזהיר את התלמידות מהסכנות האורבות להן כיצורים מיניים. מכאן, באופן אירוני, מנחות מרכז הסיוע, ואני בתוכן, מסייעות במידה מסוימת, לכונן את מה Fine (1988) מכנה השיח של המיניות הנשית כקורבנות (victimization). נערות לומדות שהן חשופות לפגיעה מצד הטורף הגברי, ואילו נערים, כפי שראינו, לומדים בעקיפין להשמר ממגע מיני הומוסקסואלי. האם השיח הפנימי המתנהל בין הנערות לבין עצמן דומה לשיח הנשמע בבי"ס?

כאשר הקשבתי היטב לתיאורים ולסיפורים של הנערות, נוכחתי כי הגוף המיני, כמו גם המיניות עצמה, מתקשרים עבורן עם קיומה של מערכת יחסים. משיחות רבות שערכתי בכיתות עלה, כי הנערות מדמיינות קיום יחסי מין, אך ורק במסגרת של קשר יציב, קשר של "חברות". הנרטיב הטיפוסי שלתוכו נארגת המיניות הנשית "הרצויה", "האידיאלית", כפי שהשתקפה מדברי הבנות, הוא נרטיב של סיפור אהבה, שיש בו אלמנטים כמו התאהבות, מחויבות, ונאמנות הדדית. כך הסבירה לי מורן (בת 15) באחת הסדנאות שהועברה לבנות, בעקבות צפייה בסרט המתאר חיזור: "גיא (הגיבור בסרט), התאהב בדנה (הגיבורה בסרט) במהלך ההתכתבות שלהם באינטרנט. הוא נדלק עליה, ורואים בדיבור שלו, שהוא אוהב אותה, ומוכן לעשות הכל למענה".

בדומה למורן נערות רבות הזכירו, שהן מחכות לאביר על הסוס הלבן שיבוא, ויקטוף את ליבן בסיחורו. הנרטיב הרומנטי, המורכב מסיפורים של אהבה אידיאלית, אינו כולל תיאורים של להט ומיניות, אלא של "רגעים קסומים ביחד". המתבגרות שפגשתי, בילו שעות רבות, בניתוח של סיפורי אהבה, האחת של השנייה. בנקודה זו יכולתי להזדהות איתן מאוד. מי כמוני זוכרת, איך באותו גיל ממש, חלמתי חלומות בהקיץ על הנער המושלם, שבו התאהבתי באותו חודש, כתבתי ביומן כל לילה, ובעיקר דיברתי עליו שעות עם החברה הכי טובה שלי. החוויה שלי כנראה מאפיינת נערות רבות, כוון שעל פי Maccoby (1998) בגיל ההתבגרות, קבוצת החברות תומכת באופן אקטיבי, בחיפושיה של הנערה אחר מערכת יחסים קרובה עם גבר. עם זאת, כפי שנראה מיד, הן ינדו אותה כליל, אם התנהגותה המינית תחשב מוקדמת או "פרועה".

איך ניתן להסביר את העמדה של "הנערה המאוהבת" שפגשנו? על פי ההסבר הפסיכולוגי, נערות רבות בגיל ההתבגרות, כחלק מתהליך הגדילה וההתרחקות מהמשפחות, מעבירות את אהבתן האידיאלית מאבותיהן, אל עמיתיהן, ורואות בהם פעמים רבות גיבורים. בכך הנערות מזוהות כלוקחות חלק בעולם המבוגרים של הרומנטיות ההטרסקסואלית (Benjamin, 1988). על פי ההסבר החברתי/תרבותי, אהבה הרומנטית, היא המסגרת היחידה, שבה אשה בתרבות המערבית, יכולה לממש את מיניותה. כך למשל, תרבות הנעורים, מציבה את מודל האהבה הרומנטית כאידאל הבלעדי לחיקוי² (Martin, 1996). במונחיה של ריץ' (1983), מדובר כאן, במנגנון האידיאליזציה של רומנטיקה הטרסקסואלית, שפועל כחלק ממוסד ההטרסקסואליות הכפויה. מנגנון האידיאליזציה, כובל את מיניותה של האשה במספר אופנים. ראשית, הוא מסייע

² דוגמא טובה לכך הן סדרות הטלוויזיה המיועדות למתבגרים החל ב"בוורלי הילס 90210" ועד לסדרות הריאליטי כיום.

בהכחשת קיומו של הדחף המיני הנשי, משום שהוא מבנה את הגברים כגיבורים אידאליים, ואת הנשים כמושא פסיבי של אהבתם. או במילותיה של Tolman:

"We have effectively desexualized girl's sexuality, substituting desire for relationship and emotional connection for sexual feelings in their bodies" (2002: 5).

שנית, האדרת הרומנטיקה ההטרסקסואלית, מאפשרת דיכוי ממוסד של כל מיניות נשית אלטרנטיבית, שלא מתאימה לקטגוריה הקלאסית, כמו למשל, בי-סקסואליות או לסביות. למרות טענותיהן של ריץ' ומרטין, אם נשאל את הנערות עצמן, השיח הרומנטי נחוה פעמים רבות כתומך ומהנה, וכך הוא גם מיוצג בזיכרונות שלי מגיל ההתבגרות. אולם, לשיח הנשי בין הנערות לבין עצמן, יש לא רק צדדים שנחווים כתומכים וכמפרגנים, אלא גם צדדים שנחווים מגנים ומנדים.

בהקשר זה, התופעה החזקה ביותר בה נתקלתי, היתה עוצמתו חסרת הפשרות של הסטנדרט הכפול. כך למשל, כתבתי ביומן שלי לאחר סדנא, שהעברתי לקבוצת נערות, בחטיבת ביניים מחוץ לירושלים (נושא השיחה היה מקרה האונס הקבוצתי בקיבוץ שמרת):

"... שררה חוסר סובלנות אדירה כלפי המסרים שהבאנו איתנו. לתדהמתי, דווקא הנערות הפכו לסגור הראשי של התוקפים, באומן שזו אשמתה של הנערה המותקפת, ושהיה עליה לצפות זאת. לא הועילו הטיעונים הרגשיים, ולא העובדות היבשות, הכעס פרץ כלפינו מכל עבר. איך את יודעת בוודאות שהנערה מקיבוץ שומרת לא רצתה לשכב עם אותם נערים? נשאלנו ע"י אחת הבנות. בחורה אחרת הוסיפה (בעודה מחליפה מבטים רבי משמעות עם חברותיה), שאין לה ספק כי 'השרמוטה' של השכבה שלהם, רוצה שיגעו בה, וישכבו איתה, אחרת היא לא היתה מתלבשת ומתנהגת כך. היו רגעים בשיחה בהם חשתי כי הנערות, ולא הנערים, הפכו לשומרות הסף של המיניות הנשית, לבל תסטה מהגבולות המדכאים שהוצבו בפניה...". מהשיחה שהתנהלה

היה ברור לי, שהדיבור על "אותן" נערות מאחורי גבן, הוא דבר שבשיגרה, והמתבגרות שפגשתי, לוקחות בו חלק פעיל, ואף מובילות אותו. החברה מצפה מהמתבגרת לנוע בהצלחה על הציר שבין ה"נזירה" ובין ה"זונה". מצד אחד היא צריכה להיות אטרקטיביות, ולזכות לחיזורים מצד הבנים, מצד שני עליה להזהר פן יוכם שמה כתוצאה מכך (Tolman, 2002). במקביל לשיח הציבורי, החשש האישי מפני הקיטלוג כ"זונה", מלווה רבות מהנערות שפגשתי. בשיחות אישיות ראיתי, שהפחד מפני הנידוי מלווה כמעט כל מתבגרת. צילו המאיים של המוניטין המיני השלילי, מלווה את המתבגרת כשהיא מקבלת החלטות כמו, מה ללבוש, עם מי לצאת, ולמי לספר איזה סיפור על הניסיון המיני שלה. השימוש בסטיגמה של פריצות מינית ככלי לנידוי חברתי של נערות "סוטות", נמצא בקרב בני נוער בתרבויות מערביות שונות כמו ארה"ב, בריטניה ואוסטרליה. במחקר נמצא, כפי שגם אני נוכחתי מהשיחות, כי בתור מנגנון פיקוח על המיניות, הוא משפיע במידה רבה על ההתנהגות המינית בגיל ההתבגרות (Mac an Ghill, 1994 ; Tolman, 2002 ; Maccoby, 1998).

עד כמה הדעה, שאשה צריכה להיות מוסרית מבחינה מינית מושרשת בתוכנו? כנראה מאוד. אמנם, האמירות שלהן, הרגיז אותי מאוד. אמנם, התווכחתי איתן בלהט על זכותה של כל אשה לחופש מיני. אך כשאני מנסה לבחון את האמונות שלי לעומק, אני מוצאת כי למרות חילוקי הדיעות הגדולים ביני ובין הנערות הללו, קיימת גם הסכמה מסוימת ביננו. גם הן, וגם אני, מסכימות על דבר אחד: לשכב עם הרבה בנים, זה לא נורמלי. גם אני חושבת שאף נערה לא רוצה באמת לעשות את זה. אז הן מאשימות אותה, ואילו אני מרחמת עליה, אבל כך או אחרת,

הסדנאות לא מעניקות מרחב והכרה לקיומו של דחף נשי. בתוך ההקשר החינוכי, מתבגרת פעילה מינית, בוודאי סובלת מאיזו שהיא פתולוגיה.

למרות השיחה הקשה שתיארתי קודם לכן, בהקשר של אונס שמרת, לא כל הנערות מסכימות עם ההגיון הפנימי של הפיקוח הנכפה עליהן. כפי ששאלה אותי לילך, בת ה-15, באחת הסדנאות: "למה כשבן שוכב עם הרבה בנות, הוא נחשב 'כלי', וכשבת שוכבת עם הרבה בנים היא נחשבת לימזרון של השכבה"? מאוד התרגשתי מהיכולת של לילך לעמוד על חוסר הצדק במצב, למרות שהיא לא יודעת להסביר אותו. לילך, כמו נערות אחרות בגילה, שמודעות לחוסר השיוון, עדיין חסרה חשיבה פוליטית, כזו שתצביע על המנגנונים החברתיים שמבנים ומשמרים כוח. מעבר לכך, המודעות לעוול, חשובה ככל שתהיה, איננה משחררת אותה מהחובה היומיומית להמשיך לתת דין וחשבון על התנהגותה המינית, ולכן למרות המחאה, קשה לה לפרוץ את מעגלי הפיקוח שסביבה.

חוויות של מין ומיניות בקרב מתבגרים ומתבגרות

אחת הסיטואציות שנחרטו בזיכרוני בשנה החולפת, התרחשה בחטיבת ביניים. נושא הסדנא היה אונס, אולם הדיון סבב באותם רגעים סביב יחסי מין בהסכמה. מיכל - אחת הנערות הדומיננטיות בכיתה - הרימה את ידה, וביקשה לדבר. מיכל סיפרה על כך שהחבר שלה הבטיח לה, כי אי אפשר להכנס להריון בפעם הראשונה, שמקיימים יחסי מין, וביקשה לדעת האם זה נכון. הופתעתי מאוד מהשאלה. לאחר כמה שניות של קיפאון, התעשתתי, ועניתי לה בהחלטיות ובקצרה, ומיהרתי להחזיר את הדיון לנתיבו המקורי. בתום הסדנא יצאתי בתחושות מעורבות: מצד אחד, שמחתי על הכנות של מיכל, לשאול שאלה כה אינטימית, וגם שמחתי, שהיא לא מתביישת להודות שהיא פעילה מינית. עם זאת לא יכולתי להשתחרר מהתחושה הקשה, שמשוהו כאן לא בסדר. למעשה, השאלה שלה גרמה לי לחשוב, שהרבה דברים כאן לא בסדר. עדותה של מיכל, מקפלת בתוכה רבות מהתחושות והלבטים המלווים נערים ונערות במפגש עם מיניותם.

ידע על הגוף, המין והמיניות

השאלה של מיכל העידה, קודם כל, על העדר ידע מצד שני בני הזוג³. לטענת Martin (1996), קיימים שני סוגים עיקריים של ידע: ידע סובייקטיבי הוא ידע מעשי, שמקורו בחוויה, והוא מבוסס על רגש, בעוד שידע אובייקטיבי הוא נלמד, רציונאלי, ומנותק מהחוויה. מהמחקר עולה, כי לבני נוער משני המינים, יש לעיתים קרובות מחסור רב בידע אובייקטיבי. הורים, אנשי דת, ומורים מעידים על הקושי שלהן לשוחח על הנושא בחופשיות, לפיכך נאלצים בני נוער רבים ללמוד מחבריהם, מצב שהוא בבחינת "העיוור המוליך את העיוור" (Rosenthal & Moore, 1993). עם זאת, נערים מכירים את גופם, ושמחים על ההתבגרות הפיזיולוגית המתרחשת בו. בניגוד לכך, לנערות בגיל ההתבגרות קיים ידע סובייקטיבי מועט לגבי גופן, ופעמים רבות גם מעט ידע עובדתי. לאור החשיפה העצומה של בני נוער לתקשורת, פער הידע בין שני המינים קצת הפתיע אותי. כך למשל, נערים צעירים עימם שוחחתי, ידעו לספר לי, שאם בחורה רטובה, סימן שהיא רוצה "את זה", לעומת זאת בנות לא נראו מודעות לפרט זה כלל. יתכן כמובן, שמדובר בבושה ולא בבורות,

³ זה נכון אם נתעלם מהאפשרות, שקיימת לצערי, שהבחור ידע את האמת, אבל שיקר למיכל כמניפולציה לשכנע אותה לשכב איתו.

אבל לתחושת המצב משקף העדר ידע, ולא רק חוסר נכונות לדבר על זה בפומבי. מתבגרות רבות, מודות כי אינן בקיאות בפרטים של "השם למטה". כך למשל, מספרת ג'ודי (בת 17):

"אני מעולם לא (הסתכלתי על איברי המין שלי). פעם, כשהתחלתי להשתמש בטמפונים הבנתי ש 'אופס, אני מניחה שזה המקום שבו הכל קורה'. אני מעולם לא הסתכלתי." (Martin, 1996:21).

הרתיעה מהכרות אינטימית מעמיקה עם הגוף, מאפיינת מתבגרות רבות, ולעיתים הרתיעה מלווה אותן גם לתוך הנשיות הבוגרת, כפי שמעידה האשה הבאה: "תמיד ראיתי בואגינה שלי ישות נפרדת, החגה כמו כוכב בגלקסיה של עצמה... אני לא חשבתי על הוואגינה שלי כמונחים מעשיים או ביולוגיים. לא ראיתי אותה, לדוגמא, כחלק מגופי, משהו בין רגליי, מחובר אליי... כל מה שידעתי בקשר לוואגינה שלי היה מבוסס על שמועות או המצאות. מעולם לא ראיתי את הדבר. מעולם לא עלה בדעתי להביט בזה. הוואגינה שלי הייתה קיימת בשבילי רק בחשיבה מופשטת" (אנסלר, 2001: 68). עדותה של האישה עולה בקנה אחד עם ממצאים של מחקרים כמותיים בנושא: נמצא כי בני מודעים לגופם, ומבטאים פתיחות לחוויות של התנסות מינית. הם מקשרים את מיניותם לגבריות ולבגרות. לעומת זאת, ננות בהשוואה לבנים, מביעות ניכור של העצמי מהגוף, ומספרות על תחושות שליליות יותר ביחס לגוף (Martin, 1996).

כפי שראינו בפרק הקודם, מיניות הנערה מוגדרת לרוב במסגרת השיח המקובל, במונחים של מחלה, קורבנות ומוסריות, תוך המנעות מלהכיר ברגשות של עונג ודחף מיניים. כמו כן, גילוי מיניות מוחצנים מצד הנערה, מסכנים אותה בהדבקת התווית של "הזונה". מכאן, אין פלא, שנערות כה רבות, יודעות כה מעט על גופן, נרתעות מהפקת הנאה מינית ממנו, וחוששות מקיום יחסי מין לצורך סיפוקן האישי. ידע סובייקטיבי קשור בקשר בל ינתק לחוויה. כך נמצא למשל, כי ככל שהנערה ידעה יותר על הווסת, כך היא חוותה אותה כחיובית יותר, ומפחידה פחות (Brooks-Gunn, 1992). מעבר לתחושות השליליות, שחוות נערות רבות ביחס לגופן, מצב של העדר ידע סובייקטיבי על הגוף המיני, עשוי להוביל גם לתוצאות שליליות, כשמתחילים לקיים יחסי מין.

דחף, תשוקה והנאה

בגיל ההתבגרות, התשוקות המיניות תופסות מקום מרכזי בחוויות של בני נוער משני המינים. הנערים שפגשתי, העידו בקול רם, כי הם עסוקים חלק ניכר מזמנם במחשבות, דימויות ושיחות על סיפוק מיני. למרות החששות, וחוסר הביטחון עליו מספרים הנערים, לא שמעתי בדבריהם יחס אמביוולנטי בקשר לתשוקותיהם. מה שהם רצו, עלה פעמים רבות בקנה אחד עם הנורמות המקובלות, ותאם את הציפיות מהם. יש לסייג עם זאת, שלא שוחחתי באופן אישי, עם אף מתבגר בעל נטייה הומוסקסואלית על הנושא. למרות החרדות הראשוניות, הנערים ציפו כי קיום יחסי מין, יהיה חוויה חיובית עבורם, וגילו סקרנות לקראתה. במחקר שנערך בנושא, ובו רואיינו בני נוער משני המינים, מרבית הבנים העידו כי יחסי המין, שחוו היו מספקים עבורם. כתוצאה מקיום יחסי מין, הנערים חשו כי זו היתה ההוכחה של הגבריות האולטימטיבית עבורם (Martin, 1996). באופן אישי, אינני בטוחה שהראיונות הללו אכן משקפים את המציאות עבור מתבגרים רבים. לדעתי, חוויות המין הראשוניות, אינן מספקות בהכרח את כל הנערים. עם זאת, להתרשמותי, הן אכן נתפסות כחוויות מהנות יותר ממתסכלות, מאתגרות יותר ממפחידות, ובעיקר מאוד מבגרות.

במפגשים שלי בבתי הספר, לא רק, שלא השמעתי סיפורים על דחף מיני, אלא גם לא שמעתי עדויות על קיומו מצד הבנות. האם משמעות הדבר שנערות אינן חושקות כלל? על פי מחקרים עדכניים, על אף העובדה כי נערות אינן יודעות מספיק על גופן בגיל ההתבגרות, ואינן חשות בטוחות בו, לא ניתן לטעון כי הן נעדרות דחף מיני. Tolman (2002) ערכה ראיונות עומק עם 31 נערות בגילאי 16-18, וכמעט כולן שיתפו אותה, בתחושות הכוח והעוצמה הנלוות לתשוקה המינית שלהן. ההכרה בכוחו של הדחף המיני, מצאה ביטוי בדבריהן של נערות אשר נבדלות זו מזו, באזור המגורים, בגזע, ברקע הסוציאקונומי ובנטייה המינית. עם זאת, החשק המיני נחוה כדילמה אישית בלתי פוסקת בין רגשותיהן המיניים ובין בטחונן. על פי גרסתן של המרואיינות, אם נערה חווה תשוקה מינית, ורוצה לממשה, היא עלולה לסבול מהשלכות שליליות רבות, כתוצאה מההגבלות החברתיות המוטלות על המיניות הנשית והגברית. הדילמה היא האם להתחבר לגוף ולסבול סנקציות חברתיות, או להשתלב חברתית ולסבול מניתוק עצמי. במיוחד נתונות בסיכון מערכות היחסים של המתבגרות עם עמיתים, שותפים רומנטיים, הורים ומבוגרים משמעותיים אחרים בחייהן. לתפיסתן, התשוקה, מקשה עליהן לפתח זהויות כמו "טובה", מקובלת, מוסרית ונורמלית, והן מעידות בסיפוריהן, עד כמה קשה לפתח זהות מינית, כשבעצם את משאירה את המיניות בחוץ. Tolman מתארת שלוש דרכים עיקריות, שבעזרתן מבנות הנערות את הדילמות. הקבוצה הראשונה, כוללת נערות שמדווחות שהן אינן חשות כל רגש מיני, או חשות בלבול. הקבוצה השנייה, דיווחה על קיומו של חשק מיני, אבל פיתחה דרכים להתנגד לו כגון: השתקה, צמצום, ואמביוולנטיות. הקבוצה השלישית, כוללת נערות שמתארות תחושת זכאות לתשוקתן. הן פותרות את הבעיה באמצעות יצירת חללים בטוחים לסיפוק צרכיהן, ההולמים את הנסיבות החברתיות, כמו למשל קיום יחסי מין עם בן זוג קבוע. מכאן עולה שחויית ההשתוקקות למין שונה באופן מהותי בין נערים ונערות. אולם מה לגבי ההנאה הממשית ממין? לגבי הסיפוק הגופני? הדיווחים על הנאה מינית, מצד מתבגרות נדירים הרבה יותר מדיווחים מצד מתבגרים. אני נוטה להאמין, שהדיווחים לא מעידים רק על בושח "לדבר על זה" מצד הבנות, אלא גם משקפים את המציאות. מתוך מדגם של כ-400 נערות, שרואיינו על ההתנסויות המיניות הראשוניות שלהן, כרבע בלבד סיפרו "נרטיבים של הנאה". כלומר העידו שהן יזמו מגע מיני, סיפקו את סקרנותן המינית, עודדו משחק מקדים וכו' (Thompson, 1990). במחקר אחר (Rosenthal et al., 1991) נמצא שבנות הרגישו פחות בטוחות לבקש מבן זוגן לגרות אותן מינית, וכן חשו חוסר ביטחון בבטוי דחפים, רצונות ומשאלות מיניים. זה אירוני כפי ש-Thompson (1990) מציינת ש:

"While girls hold their lovers responsible for virtually all the emotional pain they experience in relationships, they rarely blame them for sexual pain during first coitus. Instead they blame their own bodies".

מהניסיון שלי, סוגיית "הקושי" של נערות להנות מיחסי מין, עלתה כמוטיב חוזר בסדנאות, בעיקר מצד הבנים, שהרגישו יותר גלויים לדבר על זה. לצערי, מצאתי הסכמה רחבה בקרב בני נוער רבים, בנים ובנות כאחד, על כך שעבור המתבגרת, יחסי מין הם חוויה כואבת ומפחידה. זה נתפס עבורם כמעט כמובן מאליו. כך למשל, העיר תום (בן 17) בעקבות סרט, שבו נער שוכב עם חברתו ללא הסכמתה: "ברור שליאת (הבחורה בסרט) לא רצתה באותו רגע לשכב עם יוני, ברור שהיא פחדה. ככה זה אצל כל הבנות בפעם הראשונה. תמיד כואב להן, אין מה לעשות, לכן צריך

להמשך". מעולם לא נשאלתי על ידי התלמידים - מדוע זה ככה? האם אפשר לשנות את זה? האם בכלל צריך לנסות לשנות משהו? אולי, כפי שהסביר תום, הכאב הוא תוצאה של כורח טבעי, ביולוגי? Tolman (2002), מתנגדת לתפיסות מעין אלו, וסבורה כי נערות רבות חוות מגע מיני כדבר שלילי, משום שהן מקיימות יחסי מין, לעיתים קרובות, כאשר אינן חושקות בזה מבחינה פיזית או ריגשית, כאשר יש להן מעט ידע חווייתי על איך יהיה המין, ואיך גופן ירגיש. נערות רבות מתקדמות מנשיקות ליחסי מין מלאים בתקופה מאוד קצרה של זמן. העובדה שבנות מאוננות פחות, ובגיל מאוחר יותר מבנים, תורמת לחוסר הידע הסובייקטיבי, כוון שידוע כי נשים שמאוננות, מדווחות על מין מוצלח יותר עם שותפיהן (Thompson, 1990).

מדוע זה כך? לטענת Tolman (2002) בגיל ההתבגרות הנערות נאלצות להשאיר בחוץ את הסובייקטיביות המינית, שהיא החוויה של האדם את עצמו כיצור מיני, שזכאי להנאה מינית, לבטיחות במין, שמבצע בחירות מיניות אקטיביות, ושהינו בעל זהות כיצור מיני. לדבריה, בליבה של הסובייקטיביות המינית מצוי הדחף המיני. על פי Martin (1996), השינויים הפיזיולוגיים (puberty), וההתנסויות המיניות הראשונות, מלווה אצל מתבגרות בירידה בדימוי העצמי. בנות מתנכרות ל-self הגופני והמיני שלהן. לטענתה, נורמות המגדר מתהדקות ומתחזקות בגיל ההתבגרות, וכתוצאה מכך הסובייקטיביות המינית של הנערות נפגעת. כפי שנוכחנו, אם הנערה מחליטה להגדיר את עצמה כ-agent מיני, היא מסכנת את עצמה, והופכת להיות פגיעה. הנערים לעומת זאת, מפתחים זהות של שחקן מיני אקטיבי, המודע לצרכיו ולהנאותיו. המתבגר מרגיש שזה לגיטימי, לא רק לרצות במגע מיני, אלא גם להנות ממנו, ומימוש של זהות זו מקנה לו כוח.

מערכות יחסים והקשרים חברתיים

כמעט בכל פעם שעצרתי לדבר עם מישהו מהתלמידים, מצאתי את עצמי שומעת באותה נשימה גם על החברים או החברות⁴. קבוצת השווים היא בעלת השפעה מכרעת בעיצוב זהות, עמדות והתנהגויות מיניות (Rosenthal & Moore, 1993). ניתן לחלק את מערכות היחסים עם עמיתים, לשני סוגים עיקריים: הקשר עם החברים (לרוב בני אותו מין), והקשר עם בני/בנות הזוג. אחד ההיבטים המרכזיים בחויה של נערות ביחס למין ולמיניות, הוא התנהלותן של מערכות היחסים עם בני הזוג שלהן. כפי שראינו בפרק, שעסק בשיח על המיניות הנשית, הלגיטימציה למין ניתנת, אך ורק לנערות המצויות בתוך מסגרת יציבה של 'חברות רצינית'. אולם, מעבר לפן הציבורי, גם במימד האינדיבידואלי, עבור נערות רבות, דחף מיני פרושו, להיות במערכת יחסים עם מישהו, ותוך כדי כך, לגלות ולהכיר את עצמן מינית. המיניות. כפי שמתארת זאת קרול גיליגאן בספרה, "...לא זו בלבד שהאשה מגדירה את עצמה בהקשר של יחסי אנוש, אלא שהיא גם שופטת את עצמה במונחי היכולת לדאוג לזולת ולטפל בו. מקומה של האשה במעגל חייו של הגבר היה מאז ומעולם זה של מזינה, מטפלת, העזר שכנגד, האורגת וטווה את קורי הרשת של מסכת היחסים, שהיא עצמה נסמכת עליה" (1995: 42). חיזוק לדבריה של גיליגאן מצאתי בניתוח של החוקרת א. פרידמן (1996). פרידמן הנחתה סדנאות לנשים באמצע החיים, ולטענתה המוטיב המרכזי אצל קבוצת נשים זו, היה הקושי לאתר את הרצון העצמי, ולתת לו לגיטימציה. הנשים

⁴ פעמים רבות, הסיפור על החבר/ה, היה למעשה דרך עקיפה לשתף במצוקה אישית (מפאת הבושה), אך לא תמיד.

לא היו מודעות לרצונותיהן האוטנטיים. הן כה מיהרו למלא אחר הציווי הפנימי לספק את צורכי הסובבים אותן, עד כי לרוב לא יכלו להפריד בין מה שטוב להן, לבין מה שטוב לאחרים. לדעתי, למרות ההבדלים בין נערות לנשים בוגרות, עדיין ניתן למצוא דימיון רב בחשיבות שמייחסות שתי הקבוצות לקשר.

המתבגרות הבהירו לי כי ההיבטים המיניים של חייהן, תמיד מלווים במערכות יחסים עם בנים. כך לדוגמא, אמרה לי סיגל (בת 16) באחת הסדנאות: "שירי (הגיבורה בסרט) לא היתה בטוחה אם היא רוצה לשכב עם נדב (החבר שלה), אבל היא פחדה. היא חששה, שהוא יחשוב שהיא לא אוהבת אותו, ואז הוא יעזוב אותה, ולכן הסכימה. הרבה פעמים יש לחץ חברתי או שהבחור לוחץ עלייך". מדבריה של סיגל עולה, כי מין נתפס כחלק מהמחויבות של מערכת יחסים: בן הזוג מתעקש, מנדנד או מעודד קיום של יחסי מין, בבחינת "הבנים לוחצים, והבנות נכנעות". בראיונות שנערכו עם מתבגרות רבות בארה"ב, הן תיארו קושי גדול לסרב לקיום יחסי מין, משום שחששו מפרידה מבן הזוג. כמו כן נערות רבות השתמשו במונח הפסיכי 'זה פשוט קרה', לתאר את הפעם הראשונה שבה קיימו יחסי מין. בתיאורים שלהן בלטו רגשות כמו חרטה, אשמה והיסוס. לטענת החוקרת, וכפי שראינו גם בקשר להנאה ממין, דינמיקה זו נובעת מתהליך ההבנייה השונה של הסובייקטיביות המינית אצל שני המינים. לתפיסתה, המתבגר מכוון את עצמו כ-agent, פעיל, יוזם, מודע לגופו ולצרכיו. לעומת זאת המתבגרת, נדרשת לממש את מיניותה בתוך סבך של דרישות ורצונות סותרים, המובילים להעדר אוטונומיה (Martin, 1996).

מה מרגישות נערות לגבי סביבת החברות הקרובות? האם נוכחותן מהווה גורם סיוע ותמיכה או שמא להיפך? מהשיחות שלי עם בנות בכיתות, קיבלתי את הרושם, שלמרות הכל, עדיין אין תחליף לחברה הכי טובה. במקרים רבים, בייחוד כאשר מדובר בחוויות של פגיעה, משמשות המתבגרות כאוון קשבת, האחת עבור השנייה. לא אחת ניגשה אליי בחורה אחרי הסדנא, ושיתפה אותי בסיפור אישי קשה, כמו למשל אונס שקרה לחברה שלה. עם זאת, נושאים אינטימיים אחרים כמו אוננות, נדמו יותר כטאבו בקרב מתבגרות. עם זאת, לא ברור עד כמה השיחות בכיתות, אכן משקפות את ההתנהלות מחוץ למסגרת בית הספר. חלק מהנערות שפגשתי, הביעו חשש לדבר בחופשיות עם חברות על חוויות מיניות. הן פחדו מרכילות, משמועות, מהפרת סודיות. תחושות דומות עלו משיחות שניהלה Fine עם מתבגרות אמריקאיות (1992).

כיצד מתארים בנים את מערכות היחסים שלהן עם בנות זוגן? האם גם הם כורכים את גילויי המיניות במערכות יחסים? לפעמים. כשחשבתי על זה נזכרתי באחד הויכוחים הגדולים שלי בנעוריי. הייתי עם מעט מאוד ניסיון מיני אמיתי, אבל עקרונות כבר היו לי למכביר. ישבתי שעות עם חבר טוב, ודיברנו על משמעותם של יחסי מין עבור בנות ועבור בנים. התקשתי לתפוס, איך יכול להיות שהוא מסוגל, לשכב עם בחורה, גם כשהוא לא מרגיש שום דבר כלפיה. הוא הסביר לי, שאצל בנים, מין ואהבה יכולים להיות קשורים, אבל הם בעצם שני דברים נפרדים. כנערה, למרות שמאוד ניסיתי, לא ממש הצלחתי לדמיין, איך זה להנות ממין עם מישהו זר לגמרי. במפגשים שלי השנה נוכחתי, כי בדומה לשיחה שלי מלפני 8 שנים, נערים רבים יוצרים הפרדה בין מין, שמהווה חלק מקשר מתמשך עם בחורה, לעומת מין מזדמן, עם מי ש"נותנת". נערים מעידים על עצמם, שהם מחפשים במערכות יחסים תערובת של חברות ומין, מחויבות איננה קריטריון מכריע עבורם (Martin, 1996). נערים נוטים לקיים יחסי מין על מנת לבסס בגרות ולהשיג סטטוס חברתי, בעוד שמרבית הבנות רואות בזה דרך לבטא אהבה, ולהגדיל את האינטימיות בקשר. כתוצאה מכך,

בנים יטו יותר לקיים יחסי מין עם מישהי זרה יחסית, יהיו להם יותר שותפות מיניות, והם יטו לנתק בין סקס לאהבה (Nielsen, 1991:370). עם זאת, קשר קרוב עם בת זוג נתפס כמטרה בפני עצמה, אליה שואפים מתבגרים רבים, וכאן הם חושפים קשיים רבים. בסדנאות שקיימתי עם בנים בלבד, כמו גם בראיונות שערך Mac an Ghill (1994), עלו תחושות של ביישנות וחוסר ביטחון עצמי. כמעט בכל פעם שדיברנו על חיזור, אמרו לי הבנים, ש"זה לא פייר שמצפים מאיתנו תמיד להתחיל". הנערים הלינו על הקושי בהתמודדות עם הנורמות והציפיות מסביב: עד כמה קשה ומאיים, לפעמים, להתחיל עם בחורה, ועד כמה בעייתי לשמור על מערכת יחסים יציבה אחר כך. התפיסה הדומיננטית בחברה, על פיה גברים מוצלחים "משיגים בקלות" נשים, עומדת בסתירה לחוויה של חוסר היכולת ליצור קשר מיני עם בנות.

מה לגבי סביבת החברים הקרובה? בניגוד לשיחות שלי עם בנות, בשיחותיי עם בנים, לא הצלחתי להתרשם, האם קיים גילוי לב ושיתוף אמיתי בין הנערים לבין עצמם. האם הם חולקים קשיים ולבטים זה עם זה? האם הם משתפים? יתכן מאוד שכן, אבל גם אם כן, הם מצליחים להסתיר זאת היטב. האווירה הקבוצתית בסדנאות עם בנים היתה פעמים רבות עוקצנית ומלגלת. הנערים איתגרו כל הזמן, את גבריותם של חבריהם, ולא איפשרו לחולשה משום סוג שהוא להתגלות. לעומת זאת, בחלק מהקבוצות הנשיות, גם אם לא בכולן, התפתחה אווירה של קבלה, שאיפשרה לחלק מהנערות לפתוח את ליבן, ולספר חוויות אינטימיות לקבוצה. האם האווירה בקבוצה משקפת את מה שמתרחש גם בהעדרינו? חלקית. (Holland et al. (1993) טוענים כי השיחה הקבוצתית בקרב גברים צעירים עשויה להיות מאוד לא תומכת עבור האינדיבידואל. בקבוצות מעין אלה, הפרט חשוף להקנטות, וכן ללחץ לבטא ולהגדיר את עצמו בדרך שתוכיח את גבריותו. על הנער להתמודד עם נורמות וציפיות של קבוצת השווים, שמצפה ממנו להתבדל מסממנים נשיים או הומוסקסואליים. על מנת להוכיח גבריות, על הנער לספר כי שכב עם נשים רבות, בדרך כלל ע"י התרברבות והגזמה בפני עמיתים. חיזוק לכך עולה מהראיונות שתיאר Mac an Ghill (1994). לדבריו, הנערים סיפרו על חוויות של בדידות ובילבול שחשו בקרב בני גילם וחבריהם. המתבגרים דיברו על הקושי שלהם לבטא תחושות ורגשות, משום שהם התרגלו להסתיר אותם, במקום להחשף. התחושה הכללית היתה של בורות רגשית, כלומר שאין מקום בטוח לדבר על רגשות. הנערים סיפרו שבקרב חבריהם יש נטייה ליצור דיכוטומיה בין מין לרגשות, ורצון להפריד בין השניים. על פי Mac an Ghill העדר השפה הרגשית, הוא אחד הגורמים שמובילים לקושי בהתפתחות הזהות המינית אצל חלק מהנערים.

סיכום

בעבודה זו ניסיתי להצביע על הקשר הקיים בין השיח על המיניות והמין בגיל ההתבגרות, ובין החוויות של בני הנוער עצמם. במוקד הניתוח עמדה ההכרה כי, גוף האדם אינו רק יציר גשמי, אלא הוא מגלם בתוכו ערכים, נורמות ומבנים חברתיים. כך מתנסחת Lynn Philips (19: 2000):

We don't simply live inside our cultures. In many ways our cultures live inside of us
הגוף בחברה המערבית, מהווה אתר ציבורי, אשר מבוקר באופן מתמיד על ידי האחרים (פוקו, 1997). הציפיות מהגוף הגברי/הנשי מגלמות בתוכן את הדרישות ההתנהגותיות מהפרטים בחברה. כפי שניסיתי להראות במהלך העבודה, במסגרת השיח שמתגבש בבי"ס, כמו גם בחברה באופן כללי, קיימות הבנייה דיפרנציאלית של המיניות "המקובלת" ו"הרצויה" עבור כל אחד מהמינים. להתרשמותי, בית הספר, כזירת חיברות מרכזית, נושא על דגלו את עקרונות השוויון בין המינים, אך בפועל, הוא משמש פעמים רבות כמנגנון המשעתק את יחסי הכוחות הקיימים. ההחצנה של מיניות הנער, נתפסת בראש ובראשונה כתופעה טבעית, נורמלית ואף רצויה, כל עוד היא מתבטאת בהפגנת דחף מיני פעיל, יוזם והטרסקסואלי. לעומת זאת, מיניות הנערה מוגדרת במונחים של מחלה, קורבנות ומוסריות, תוך המנעות מלהכיר ברגשות של עונג ודחף מיניים. במקביל, קהילת בני הגיל, נערים ונערות כאחד, מקבלת על עצמה את תפקיד הפיקוח על המיניות, שהיה נתון עד גיל ההתבגרות בידי ההורים. בני הנוער, בנים ובנות כאחד, חשים שבני גילם מהווים "שומרי גבולות". חברת המתבגרים בינה לבין עצמה, מנהלת שיח מגביל ונוקשה, ומפעילה סנקציות חברתיות במטרה למנוע את פריצת הגבולות הנורמטיביים על ידי חברים וחברות מקרבה.

אחת התוצאות של המנגנונים שסקרתי, היא שנערים ונערות אינם חופשיים לחקור את מיניותם, ולהנות ממנה, הם אינם יכולים להיות משוחררים מסכנות פיזיות וחברתיות.

"Girls and women are entitled to have sexual subjectivity, rather than simply to be sexual objects (p. 19)"; " While too few safe spaces exist for adolescent women's exploration of sexual subjectivities, there are all too many dangerous spots for their exploitation " (Tolman: p. 39).

כמה מילים על מגבלות המחקר, הבחירה במתודולוגיה זו ולא באחרות, טומנת בחובה יתרונות וחסרונות. אחד היתרונות המשמעותיים, נוגע לעצם שאלת המחקר. הסתכלות על הסדנאות הכתתיות, איפשרה לי לבצע שני תהליכי ניתוח מקבילים. מצד אחד, ניתחתי את השיח הפנימי בין בני הנוער לבין עצמם, ומצד שני, ניסיתי לבצע ניתוח ביקורתי של ההנחייה שלי. הסתכלות ביקורתית על ההנחיה שלי, היא בעצם משוב פרקטי, שמקדם בפועל את העשייה החינוכית היומיומית. החסרון המרכזי בהסתמכות הבלעדית על היומן שלי, הוא סכנת הסלקטיביות. תפיסותיי כחוקרת עשויות להשליך משקל יתר על היבטים מסוימים שמעניינים או מטרידים אותי בסיפור, ואינם משקפים בדיוק את עולמם של בני הנוער. במיוחד לאור העובדה שלא ערכתי ראיונות אישיים. מגבלה נוספת של העבודה הנוכחית נוגעת ליכולת ההכללה המצומצמת שלה. הסדנאות אותן אני מנתחת נערכו, כאמור, בבתי ספר יהודיים ברחבי ירושלים, חלקן הגדול בקרב אוכלוסייה נורמטיבית, הלומדת במסלול עיוני. לפיכך, לא מיוצגות במחקר קבוצות אתניות רבות, כגון עולים חדשים, נוער במצוקה ועוד.

מה ניתן לעשות בנושא? לדעתי, יש בראש ובראשונה, להכניס את ההורים לתמונה. הורים רבים מאמינים כי אם "לא נדבר על זה, זה לא יקרה". קיים קושי גדול להודות בקול רם, שהילד/ה כבר "עושים את זה". ההכחשה ועצימת העיניים, מקשים על בני הנוער לפנות להורים, ולשוחח איתם בחופשיות על הנושאים שמטרידים אותם, כמו למשל, להתייעץ איתם על שימוש מושכל באמצעי מניעה. הורים שהשתתפו במחקר בנושא, הודו כי הם מאוד נבוכים, ולכן מתקשים לשוחח עם ילדיהם על מיניות ומין. הורים רבים חשו כי אין להם מספיק מידע, ומכאן שבמקום להסביר, הם בעיקר מזהירים מפני הסכנות הכרוכות במין, ועושים זאת לרוב עם בנותיהן ולא עם בניהם (Moore & Rosenthal, 1993). מנגד, נמצא כי מתבררות שדיווחו על התנסויות מיניות ראשונות מהנות, התאפיינו בכך, שהן שוחחו עם אימן על דחף מיני נשי. אמהות אלו חלקו את המידע שלהן עם בנותיהן, תוך שהן נותנות תוקף, ואפילו חוגגות ידע זה עימן (Thompson, 1990). ההכרה של ההורים בהתבגרותו המינית של הבן או הבת, וקבלה פתוחה ואמיתית של המשמעויות של התבגרות זו (כמו למשל, מתן לגיטימציה לאונן), יכולה לחולל פלאים. אנו, כחברה, צריכים לתת להורים כלים להתמודדות טובה יותר עם ההיבטים המיניים של ילדיהם בגיל ההתבגרות (כמו למשל, ספרים, תוכניות טלוויזיה, וייעוץ מטעם ביי"ס).

שנית, לתפיסתי, על בית הספר לתפוס מקום אחר בחינוך מיני של בני נוער. משיחות רבות שלי עם המורות, הרגשתי שגם הן קצת אובדות עיצות. מצד אחד הן נשאלות שאלות ע"י התלמידים, ונדרשות פעמים רבות להביע עמדה, לתת מידע ולסייע בשעת מצוקה. מצד שני, הן לא עברו כל הכשרה רלוונטית בנושא. כפי שראינו במהלך העבודה, סגל ההוראה שותף פעמים רבות לתפיסות הסטריאוטיפיות הרווחות ביחס למיניות של מתבגרים ומתבגרות, ובעצם, אין כאן פלא. קודם כל, משום שמורות ומורים הם חלק מהחברה, ולכן הם משקפים את התפיסות הרווחות בה. אך מעבר לזה, סגל ההוראה, אמנם עובר השתלמויות וסדנאות רבות בתחום עיסוקו (לשון, מתמטיקה וכו'), אך נעדר השכלה הקשורה בהתפתחות מינית. אני מאמינה כי בנייה של תוכניות, בעלות אוריינטציה פמיניסטית, המיועדות למורות ולמורים, שיתנו בידיהם כלים טובים יותר להוראה וייעוץ בכיתות, עשויה לגרום לשינוי משמעותי בשטח. במקביל, יש מקום להכנסת תוכניות חינוכיות המיועדות לבני הנוער עצמם. תוכניות שיקדמו "חינוך מיידע", כלומר שידברו באופן גלוי ואמיתי על הבחירה של מתבגרים ומתבגרות לחוות את מיניותם. שיעורים חוויתיים, שידברו על הדבש, ולא רק על העוקץ שבמין, יאפשרו למתבגרות, כמו גם למתבגרים, לפתח ולממש את הסובייקטיביות המינית שלהם. דווקא שיח פתוח על האפשרויות והסיכונים, הנלווים למגע מיני, יבטיח התפתחות בריאה יותר ומוצלחת יותר. זה לא מספיק להזמין אותנו, על מנת שנדבר על תקיפה מינית ואונס. ראוי לשלב תוכנית מקיפה יותר, שתתן מידע שוויוני וליברלי לבני הנוער. כל התערבות צריכה לקחת בחשבון את התפקיד המכריע שממלאים בני הנוער עצמם, בעיצוב המיניות של חבריהם וחברותיהן. כמבוגרים, חשוב שנגלה רגישות להשפעות החברתיות העוצמתיות שפועלות במגרש החברתי של המתבגרים. הכרות וזיהוי נכונים של מה שקורה במגרש זה, תאפשר לנו לרתום את הכוחות החיוביים לעזרתנו, ולהלחם בכוחות השליליים בעילות.

ולבסוף, גם אנחנו כמנחות במרכז סיוע, נדרשות לפתח חשיבה ביקורתית כלפי התכנים שלנו עצמינו. מרבית המסרים שביטאתי השנה, היו מסרים שקידמו את השויון בין המינים. אולם, כפי שנוכחתי בעצמי, בצד אותם מסרים חשובים שאני נושאת עימי בכיתות, מסתתרות לא אחת הנחות סמויות, בעיתיות. אני לא בטוחה שאני, או כל אחת אחרת, יכולה להשתחרר מתפיסות

שמרניות לחלוטין, אבל חשוב להיות מודעות לקיומן. יש לקיים תהליך בחינה מתמיד של התכנים שלנו, והדרכים בהן הם מועברים. תהליכים של משוב עצמי וחיצוני, השקעה בפיתוח הדרכה, והרחבת מגוון הסדנאות, יכולים לספק מענה לחלק מנקודות החולשה שחשפתי. ולבסוף, אם נצא לחקור את התופעות והמגמות הקיימות, ולהצביע עליהן, נוכל להעצים את השיפור. לראייתך, הבנה טובה יותר של השיח סביב מיניות של מתבגרים, תוכל לסייע לנו לקדם תפיסות והתנהגות שוויוניים יותר במסגרות חינוכיות בפרט, ובחברה בכלל.

כמה מילים לסיום

בבואי לבחון רטרופקטיבית את התהליך שעברתי השנה בתהליך ההתנדבות, התחושה העזה ביותר המלווה אותי, היא התחושה האיתנה שעשיתי, ששיניתי. זה הרגע לשאול את עצמי - איזו דרך עברתי במהלך חודשי ההתנדבות? תשובה אחת לשאלה נמצאת ברובד האינטלקטואלי, כלומר בעמודי העבודה הזו. אני מרגישה שצורת החשיבה הפמיניסטית, והתיאוריות העוסקות באי שוויון, סייעו לי לתת שם, משמעות ומסגרת לחוויות שלי ושל המתבגרות והמתבגרים שפגשתי. תשובה אחרת לשאלה - איזו דרך עברתי, נמצאת ברובד האישי. דיפדפתי בדפי היומן שלי, וגיליתי את הקטע הבא, שלטעמי מתמצת במידה רבה את מה שעברתי השנה:

"כאשר אני ניצבת מול הלבטים הרבים, אני מנסה לחזור אל נקודת ההתחלה, מה הניע אותי לעשות את מה שאני עושה? התשובה לכך נמצאת בזיהוי המקום שממנו אני מגיעה אל הכתה, מקום אידיאולוגי מובהק. המצברים שלי לא רק מלאים בעובדות, סיפורים וטיעונים, אלא ובעיקר באמונה שיכול וצריך להיות גם אחרת. העמדה הזו נותנת הרבה כוחות, ומהווה מקור מוטיבציה פנימי לעשייה, אבל היא גם מציבה אותי במקום פגיע ורגיש. כך למשל, אני נדרשת לבחון היבטים בזהות שלי, שעיימם לא בהכרח התעמתתי בעבר. נוסף על כך, בכתה אני נוכחת כל פעם מחדש, מה רחוקה תפיסת העולם שלי, מזו של המתבגרים, שצעירים ממני רק בכמה שנים. זו חוויה מייאשת, אך גם מאתגרת במידה רבה. באופן פרדוקסאלי, דווקא האמירות של המתבגרים והמתבגרות, מזכירות לי שוב ושוב למה אני פה, ולמה זה חשוב".

עבור כל נער ונערה הסוגיות בהן נגעת הן טעונויות, ואני אסירת תודה לכל אחת ואחד שפתחו את ליבם בפניי, ושיתפו אותי בדעתם, עמדתם וחוויותיהם. מי יתן ונמשיך יחד לשנות לטובה...

ביבליוגרפיה

- אנסלר איב (2001). מונולוגים מהואגינה. שמעוני הוצאה לאור בע"מ: נתניה.
- גילגאן ק. (1995). בקול שונה: התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האישה. תל אביב: פועלים.
- פוקו מ. (1997). תולדות המיניות – הרצון לדעת (חלק ראשון). ת"א: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- פרידמן א. (1996). באה מאהבה: אינטימיות וכוח בזהות הנשית. הקיבוץ המאוחד.
- ששון – לוי, אורנה. (2000). כינון זהויות מגדריות בצבא הישראלי. עבודת גמר לקראת התואר דוקטור במדעי החברה, האוניברסיטה העברית.
- רפפורט, תמר. (1993). "להיות נערה - אי רציפיות בהתנסויות טעונות מיניות בין מוסדות חיברות". מגמות, ל"ה (1), 5-22.
- Benjamin, J. (1988). The Bonds of Love. New York: Pantheon Books.
- Bordo, S. (1997). "The Body and The Reproduction of Femininity". Pp 90 – 110 In Conoby, Medina and Stanbury (eds.) Writing on The Body : Femele Embodiment and Feminist Theory.
- Brittan, A. & Maynard, M. (1984). Sexism, racism and Oppression. London: Basil Blackwell.
- Brooks- Gunn, J. (1992). "The impact of puberty and sexual activity upon thr health and education of adolescent girls and boys". In Klein (ed.) Sex Equity and Sexuality in Education. Albany: State University of New York Press.
- Cixous, H. (1981). "Castration or dcapitation?". Signs: Journal of Women in Culture and Sociaty, 7, 1 : 41-55.
- Davies, L. (1975). The contribution of the secondary school to the sex typing of girls. Unpublished Med dissertation, university of Birmingham.

Fine, M. (1988). "Sexuality, Schooling and Adolescent Females: The Missing discourse of Desire". Harvard Educational Review, 58(1), 29-53.

Fine, M., & Macpherson, P. (1992). "Over Dinner: Feminism and Adolescent Female Bodies". In Fine, M.(ed.), Disruptive Voices : The Possibilities of Feminist Research (p. 175-203). Albany : State University of New York Press.

Holland, J., Ramazanoglu, C. & Sharpe, S. (1993). Wimpor Gladiator: Contradictions Aquiring Masculine Sexuality. London: Tufnell Press.

Hollway, W. (1984). "Women's Power in hetrosexual sex". Women's Studies International Forum, 7, 8-66.

Irigary, L. (1980). "When our lips speak togrther". Signs: Journal of Women in Culture and Sociaty, 6, 1:69.

Mac an Ghaill, M. (1994). The Making of men: Masculinities, Sexualities and Schooling. Philadelphia: Open University Press.

Maccoby E. E. (1998). The Two Sexes: Growing up Apart, coming Together. Cambridge, MA : Harvard University Press.

Martin, A. K. (1996). Puberty, Sexuality and the Self : Girls and Boys at Adolescence. New york : Routledge.

Miller, J. B. (1976). Towards a New Psychology of Women. Boston: Beacon Press.

Miller, P.Y., & Simon, W. (1980). "The Development of Sexuality in Adolescence". In J. Adelson (ed.) Handbook of Adolescent Psychology (pp. 383-407). New York : Jhon wiley and Sons.

Moore, S. & Rosenthal, D.A. (1993). Sexuality in Adolescence. New York: Routledge.

Mulenhart, C. L. & Cook, S. W. (1988). "Men's Self-Report on Unwanted Sexual Activity". Journal of Sex Research, 24, 58-72.

Nielsen, L. (1991). Adolescence: a Contemporary View. Fort Worth : Holt, Rinehart & Winston.

Rich, A. (1983). "Compulsory heterosexuality and Lesbian Existence". In A. Snitow, C. Stansell, & S. Thompson (eds.), Powers of Desire: The Politics of Sexuality (pp. 107-205). New York : Monthly Review press.

Rosenthal, D.A., Moore, S.M. & Flynn, I. (1991). "Adolescent self- efficacy, self esteem and sexual risk- taking". Journal of Community and Applied Social Psychology, 7: 77-88.

Seltzer, V. C. (1989). The Psychological Worlds of the Adolescent: Public and Private. Toronto: John Wiley & Sons.

Thompson, S. (1990). "Putting a Big Thing into Little hole: Teenage Girl's Accounts of Sexual Initiation". Journal of Sex Research, 27 (3), 341-361.

Tolman, L. D. (2002). Dilemmas of Desire. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England.

Wood, J. (1984). "Grouping towards sexism: Boy's sex talk". In A. McRobbie & M. Nava (eds.), Gender and Generation. London: Macmillan.